

Základy kvalitativního výzkumu

{ Jana Obrovská, 10.11. 2016

Techniky/metody sběru dat v kvalitativním výzkumu

& Pozorování

& Hlubkový rozhovor

& Ohnisková skupina (focus group)

& Nevtrávané techniky (např. analýza dokumentů)

Pozorování

- ⌘ zúčastněné pozorování: dlouhodobé, systematické a reflexivní zachycení probíhajících aktivit přímo ve sledovaném terénu
- ⌘ pozorovatel se snaží učinit věci známé a triviální nesamozřejmými a podívat se za jejich prvotní interpretace
- ⌘ pozorování umožňuje zachytit neuvědomované rutinní jednání; skutečnosti, o nichž se jedinci zdráhají mluvit v rozhovorech; nečekaná témata, o nichž předchozí výzkumy či teoretická literatura dosud nereferovaly; „neviditelné“ jedince a marginalizované skupiny

Typy pozorování

- ⌘ Zúčastněné a nezúčastněné pozorování – spolupřítomnost badatele s účastníky výzkumu versus použití videokamery; různá míra zapojení výzkumíka od nezúčastněnosti po plné zúčastnění
- ⌘ Přímé a nepřímé pozorování – fyzická přítomnost výzkumníka versus zprostředkovaný záznam dění
- ⌘ Strukturované a nestrukturované pozorování – zatímco při strukturovaném pozorování se badatel zaměřuje na typy jednání, které umožňují zodpovědět výzkumné otázky a postupuje podle předem stanoveného plánu, při pozorování nestrukturovaném se řídí jen vágně definovanými otázkami a je otevřen neočekávaným situacím
- ⌘ Otevřené a skryté pozorování – při otevřeném pozorování jsou účastníci výzkumu otevřeně informováni o roli badatele, zatímco při skrytém pozorování je jeho identita utajena

Fáze pozorování

- ⌘ Mapování kontextu – např. zachycují fyzické uspořádání třídy nebo sociální složení žáků školy, aniž jde přímo o zkoumané téma
- ⌘ Pozorování se zřetelem na hlavní výzkumnou otázku/studovaný jev; může být vedeno předem připravenými tématy
- ⌘ Zaměřenější pozorování se zřetelem na specifické výzkumné otázky/studované jevy – podrobný popis specifických situací; dochází k objevování nových témat
- ⌘ Selektivní pozorování situací, které potvrzují zjištění včetně těch, která s nimi nejsou v souladu (protipříklady/negativní příklady)

Terénní poznámky

☞ Dobré terénní poznámky jsou:

- Detailní
- Deskriptivní
- Kompletní – tj. pořízené během sledovaných aktivit nebo bezprostředně po jejich skončení a doplněné ideálně v ten stejný den, kdy jsme pozorování realizovali
- Interpretace/analytické postřehy jsou jasně odlišitelné od deskripce či hustého popisu
- Prosté hodnotících soudů
- Srozumitelné, aby je bylo možné analyzovat i s časovým odstupem (pozor na zkratky)

Hlubkový rozhovor

- ⌘ nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu jedním výzkumníkem pomocí několika otevřených otázek
- ⌘ cílem je porozumět pohledu jiných lidí a pochopit jejich interpretace událostí/fenoménů/procesů
- ⌘ polostrukturovaný rozhovor s předem připraveným souborem otázek a témat versus nestrukturovaný rozhovor založený na jedné široké otázce

Jak se připravit na vedení rozhovoru

- ⌘ mít vhled do teoretické literatury, která se věnuje dané oblasti zájmu
- ⌘ znát dobře zkoumané prostředí a kontext
- ⌘ připravit si tematické okruhy a otázky, které korespondují s výzkumnými otázkami – tzv. scénář rozhovoru
- ⌘ vybavit se nahrávacím zařízením, raději dvěma, a náhradními baterkami 😊
- ⌘ vést rozhovor přibližně 45-90 minut s dospělými informanty, s žáky kratší dobu
- ⌘ najít vhodné, pro informanta příjemné prostředí s dostatkem soukromí k realizaci rozhovoru
- ⌘ naplánovat si rozhovor tak, abyste po něm měli ještě čas na doplnění vlastní reflexe a terénních poznámek

Jak začít hloubkový rozhovor

- ⌘ představit výzkumný projekt, jeho cíle a průběh a předat informantovi tyto informace ve vytištěné podobě
- ⌘ ujistit informanta o anonymitě výzkumu
- ⌘ ujistit se, že informant s realizací rozhovoru souhlasí a že mu nevadí pořízení záznamu rozhovoru na diktafon
- ⌘ nechat informantovi podepsat informovaný souhlas nebo nahrát jeho souhlas na diktafon

Na co si dát pozor při vedení hloubkového rozhovoru

- ⌘ neklást sugestivní otázky . Např.: *Jak vnímáte své vzdělávací potřeby? V čem byste se potřeboval zlepšit? Kde cítíte rezervy?*
- ⌘ neklást více otázek zároveň
- ⌘ formulovat otázky srozumitelně, tj. běžným jazykem, nikoliv vědeckým jazykem s využitím odborných pojmů a konceptů
- ⌘ vyvarovat se projektivních otázek směřujících k budoucím jevům či hypotetickým situacím: např. *Kdybyste se stala ředitelkou, jak byste řešila tuto situaci?*
- ⌘ doptávat se informanta na zdánlivě samozřejmé jevy, abychom detailně zachytili významy, které s nimi spojuje. např. *Kdo je to podle vás problémový žák? Jaké má charakteristiky? Jak jej rozeznáme od neproblémového žáka apod.*

Umění „sondování“

- ⌘ „Proč ne?“, „Proč si to myslíte?“
- ⌘ „Zmínil jste, že raději pracujete s tvořivými žáky, co to pro vás znamená, tvořivý žák“?
- ⌘ „Můžete to rozvést?“, „Tomu nerozumím, co jste tím chtěl říct?“ „Rozuměl jsem tedy správně, že...?“
- ⌘ „Říkal jste, že jste přišel o zaměstnání, co bylo dál?“
- ⌘ „Lidé v podobné situaci jako vy zažijí ledacos, například se ocitnou ve vězení, máte tu zkušenost?“
- ⌘ „To ,co jste řekl je zajímavé, ale většina lidí by s tím nesouhlasila, nemyslíte?“, či „To je pravda, tak by to asi mělo být, ale skutečnost je jiná, ne?“ (konfrontace)

Praktické rady při vedení rozhovoru

- ⌘ Ujistěte informátora, že neexistují dobré nebo špatné odpovědi
- ⌘ Začněte nepřímou, „zahřívací otázkou“
- ⌘ Buďte v průběhu rozhovoru flexibilní
- ⌘ Neskákejte do řeči, nechte informátorovi čas na jeho výpověď
- ⌘ Dávejte informátorovi pozitivní zpětnou vazbu („Vaše odpovědi mi pomáhají poznat, co se u vás děje...“ „Myslím, že jsem se od vás dozvěděl mnoho užitečného...“)
- ⌘ Pozor na neverbální komunikaci a roli vaší vlastní osoby
- ⌘ Pořizujte si terénní poznámky v průběhu rozhovoru
- ⌘ Usilujte o emoční uzavření rozhovoru

Přepisy rozhovorů

- ⌘ Po realizaci rozhovoru je třeba pořídit jeho přepis
- ⌘ Při přepisu zaznamenávám nejen to, co bylo řečeno, ale i smích, pomlky a pauzy v řeči, nervozitu v hlase (možnost se řídit různými seznamy přepisovacích značek)
- ⌘ V případě velkého objemu dat je vhodné zvážit selektivní přepisy
- ⌘ Přepisy rozhovorů je třeba anonymizovat! Tj. změnit jména a názvy osob, míst a institucí
- ⌘ Přepisování rozhovorů je časově velmi náročná činnost – deset minut rozhovoru může trvat přepsat až hodinu a půl
- ⌘ Je vhodné využít software určený k přepisování: např. programy F4, Transcriber apod.

Rozhovory s žáky?

- ⌘ vedení rozhovoru s dětmi je velmi náročné
- ⌘ žáci silně pociťují mocenské asymetrie mezi nimi a dospělými (výzkumníky)
- ⌘ odpovídají zpravidla stručně
- ⌘ je vhodné volit alternativní výzkumné metody: ohniskové skupiny, projektivní techniky, analýza úkolů, divadlo utlačovaných apod.
- ⌘ k jejich výhodám patří, že jsou pro žáky záživnější a zábavnější než individuální rozhovory

Ohniskové skupiny

- ⌘ v jejich průběh získáváme informace za využití dynamiky skupinových interakcí, které vznikají během debaty na určené téma (ohnisko)
- ⌘ na výzkumníkem zvolené ohnisko se nabalují další témata relevantní pro samotné účastníky
- ⌘ počet účastníků se pohybuje mezi 5 až 15, doporučuje se nicméně menší počet
- ⌘ hlavní roli plní moderátor ohniskové skupiny, vhodná je přítomnost pomocného moderátora a pozorovatele, který zaznamenává atmosféru a nonverbální komunikaci ve skupině

Pravidla ohniskové skupiny

- *hovoří vždy pouze jedna osoba;*
- *diskuse se účastní všichni přítomní účastníci;*
- *nikdo nemá dominantní roli;*
- *každý má právo říci svůj názor;*
- *každý má právo se k názoru jiného vyjádřit, nemá ale právo jej odsuzovat či jinak dehonestovat;*
- *každý má právo odmítnout odpověď;*
- *každý má právo zastavit svoji odpověď, nechce-li pokračovat.*

Výhody a limity ohniskových skupin

& VÝHODY:

- šetří čas
- rychle získáme pestrou škálu postojů k danému tématu
- účastníky zpravidla baví

& NEVÝHODY:

- klade velké nároky na moderátora
- nevhodná pro výzkum kontroverzních a citlivých témat
- účastníci, jejichž názor je v menšině, se nechtějí zdiskreditovat

Nevtíravé techniky výzkumu

- ⌘ Analýza dokumentů a statistik – *např. školních vzdělávacích programů*
- ⌘ Pořizování a analýza artefaktů – *např. slohových prací na téma „můj nejlepší kamarád/ka“, kreseb na téma „moje rodina“*
- ⌘ Analýza internetových diskusí, blogů, facebooku – *např. sebe prezentace dětí s postižením na jejich facebookových profilech*
- ⌘ Obsahová (kvanti) a diskursivní analýza textů – *např. prezentace inkluzivního vzdělávání v denících Mladá fronta Dnes a Hospodářské noviny v období leden až prosinec 2014*
- ⌘ Sekundární analýza dat (kvanti)

Děkuji za pozornost